

PAPP KLÁRA

A *RESPUBLICA* ÉS AZ *ECCLESIA* SZOLGÁLATÁBAN

A Rhédeyek szerepe a fejedelemség megmaradásáért folytatott küzdelemben

**...bár mindkét Rhédey
kiélezett helyzetben
vállalt szerepet az
erdélyi politikában,
s ifj. Rhédey Ferenc
rövid időre a legmaga-
sabb politikai hatalom
birtokába jutott [...] mégis kétségtelenül
apjának magyarországi
katonai sikerei s váradi
főkapitánysága járult
hozzá eredményesebben
Erdély megmaradásához.**

Rhédey Ferenc (1560-as évek után–1621) a családja eredetét tekintve nem volt erdélyi nemes, hiszen ősi birtokai Heves megyében helyezkedtek el, s ő maga csak a 16. század végén keresett és talált menedéket az Erdélyi Fejedelemségben.¹ Katonai pályafutása a század „hosszú háborújában” indult, apjához írott levele alapján tudható, hogy részt vett az 1593. évi sziszeki csatában.² Az 1599. évi pozsonyi országgyűlésen azonban azzal vádolták meg az akkor már füleki kapitányt,³ hogy „az ország törvénye ellenére szabad hajdúkat tart, s paraszton és nemesen egyaránt hatalmaskodik”, ami miatt 1601 után jobbnak látta menekülőre fogni, s katonai szolgálatait ott ajánlani fel, ahol arra égetően szükség volt.

Id. Rhédey Ferenc Bocskai szolgálatában

■ Rhédey családjának a Mohács utáni Magyar Királyság adott kiemelkedési lehetőséget, hiszen apja és Pál nevű testvére is Egerben vállaltak katonai szerepet, mint „*miles Agriensis*”, s apjának 1579-ben háza is volt a városban, ami Rhédey Ferenc pályafutásának kezdeteit is a végvárhoz kapcsolja.⁴ Legelső erdélyi katonai szerepvállalása nem mondható egyértelműen sikeresnek, 1602-ben hiába próbálkozott Báthory Zsigmondhoz állni.

Végül Székely Mózesnek ajánlotta fel szolgálatait 1603-ban, aki a fejedelmi tanácsába is meghívta. Rhédey seregével ugyan megakadályozta Basta felmentését Szamosújváron, de a továbbiakban nem vállalta a komoly összeütközést, ezért Bethlen Gáborral együtt a bújdosók közé, Karánsebesre került.⁵

1604 késő őszen már Bocskai mellett találjuk, akinek az ő magyarországi kapcsolataira, helyismeretére és főleg katonai tudására igen nagy szüksége volt. Rhédey a rábizott hajdúereg élén előbb Szécsény bevételét (1604. december 24.), majd az általa jól ismert Fülek megszerzését (1605. március 17.) is biztosította. Több mint jelképes, hogy a szabad királyi város, Korpona, amely 1605 novemberében és decemberében otthont adott Bocskai országgyűlésének, ahol döntöttek a Habsburg-udvarral folytatott béketárgyalás alapvető szempontjairól, s amelyen a fejedelem kiadta a hajdúk nagy kiváltságlevelét, 1605. január 3-án szintén Rhédey Ferencnek hódolt.

Bocskai már 1605. február 24-én újabb vezetői feladattal bízta meg: az alsó-magyarországi mezei hadak főkapitányává tette. Korábbi jó kapcsolatainak is eredménye lehetett, hogy a Kollonich Siegfried alsó-magyarországi főkapitány szolgálatában álló hajdúk átálltak Rhédey szolgálatába. A vezetése alatt harcolók jelentőségére utal, hogy a szerencsi országgyűlésen a Bocskait fejedelemmé választó rendek külön üzenetet küldtek a Rhédey alatt szolgálóknak.⁶ Ebben a Bocskaihoz való hűségük mellett „keresztini” nevük megőrzésére is felszólították őket, utalva arra, hogy „Az Istennek, fejedelmeknek s neveteknek az böcsületivel pedig kössítek öszve vitézek hazátoknak szeretetit, ne szaggassátok, dúljátok és ne emészszétek országotokat; mert ha az Úristen megcsendesít földünkben bennönket, s eltávozik rólunk az ellenség, ez az ország lesz az ti anyátok, ebből leszen életetek, táplálástok és ruházatotok.” Néhány mondattal később még konkrétabban fogalmazták meg az ígéretet is: „...bizonyosok lévén abban, hogy ő fölsíge kinek kinek jó magaviselése szerint való jutalmát megadván, kicsin állapotból is nagyra, és szeginségből fő állapotra viszen benneteket.”

A hajdúk Rhédey seregeinek meghatározó hányadát adták, akik biztosították győzelmeit, s nagy szerepet kaptak Basta seregének üldözésében. Bár Pozsonyt a hajdúkkal nem sikerült bevennie, több korabeli leírás, valamint Rhédey levelezése is bizonyítja, hogy jól felhasználta katonái indulatait, s azokról a fejedelemmel azonos módon gondolkodott.⁷ 1605 májusában az Ausztriára ráengedett hajdúk sikereiről ő maga dicsekedett a következők szerint Thurzó Szaniszlónak: „...sok rabokat hozának, városokat, falukat sokakat égettenek meg” – így próbálva Giorgio Basta császári tábornokot Pozsony elhagyására bírni.⁸ Rhédeynek tehát jelentős szerepe volt a felkelés katonai sikereiben, amely hozzájárult, hogy a bécsi béke megerősítse a magyarországi rendek követeléseit és az Erdélyi Fejedelemség területi igényeit is.

A fejedelem megbecsüléseként jelentős birtokot is kapott, 1605 áprilisában 40 ezer forintért Nyitra zálogbirtokába jutott, ezért a vár körbezárására nagy gondot fordított. 1606 májusától viselte a *magnificus* címet, amivel a főrendek sorába emelkedett,⁹ a fejedelmi tanács tagja lett, s még ez év nyaráról Nyitra vármegye főispáni feladatait is ellátta. Érsekújvár megszerzése után Bosnyák Tamást követően (1606 júliusa) Bocskai a vár kapitányává emelte.¹⁰ A fejedelem halála után azonban több tisztségétől – főispáni, főka-

pitányi – meg kellett válnia, s 1607-re nyitrai birtoka is visszakerült a katolikus egyházhoz. Szorult helyzetében ismét Erdélyből jött a segítség. 1607 decemberében Rákóczi Zsigmond Bánffy Dénes helyébe váradi kapitánnyá tette, s Bihar megyei adományban részesítette. Vele együtt testvérei: János, Pál és Péter is Erdélybe kerültek, öccse, Pál krasznai főispán, kincstartó és rövid ideig kővári kapitány lett.

Katonai érdemek – újabb birtokok

■ Rákóczi Zsigmond Bocskai egykori birtokát, Szentjobbot (a várhoz Szentjobb, Szentmiklós, Csohaj, Sárszeg, Véd és Piskolt falvak, valamint Semjén és Kolon részbirtokok tartoztak) adományozta neki.¹¹ 1608. május 9-én Gyulafehérváron kelt adománylevelével Várad kapitányaként és Bihar vármegye főispánjaként kapta meg Pályiújlakot.¹² Amikor Bethlen Gábor elrendeltette az 1588-tól tett fejedelmi adományok felülvizsgálatát, Rhédey tette le a pénzt a Váradnak jutott Száldobágyért, amely így az ő magánbirtokába került.¹³ 1615. január 16-án somlyai Bátor Anna adományozta neki Kereki várában kelt adománylevelével a bihari Tóthi nevű egész faluját, hogy „az mostani gyámoltalan állapotában és szükségében védője és pártfogója legyen”.¹⁴ Az egyik legjelentősebb bihari adományt a 18 faluból álló zsákai uradalom zálogának megszerzése jelentette, amit Bethlen Gábortól az 1617. március 18-án, Gyulafehérváron kelt oklevéllel kapott meg.¹⁵ Nem véletlenül írta neki a fejedelem már akkor „Kegyelmednek immár oly jószága vagyon, kihez hasonlót az erdéli birodalomban senki nem bír”.¹⁶ Ugyanebben az évben jutott Zilah birtokába is. 1618-ban pedig a váradi káptalan előtt kötött megállapodást az örvéndi jószág zálogáról Imreffy Mihállyal és feleségével.¹⁷ Sarkadot is nekiadta Bethlen, de megkövetelte tőle, hogy az ot-tani őrség „tartására legyen gondja”.¹⁸ II. Mátyás magyar király 1608-ban, a koronázása utáni avatáson – 28 főrendű között – aranysarkantyús vitézzé (*equus auratus*) tette.¹⁹

Báthory Gábor idején a fejedelmi tanács tagjaként támogatta a fejedelmet. Rhédey hűséges volt, 1611-ben Forgách Zsigmond Erdély elleni hadjárata idején pl. a támadó hadak előőrsének szétverésével gyengítette Forgách katonai erejét. Báthory 1613-ban elvárta volna, hogy a Habsburgokkal megkötött megállapodás alapján Dóczy András szatmári kapitány segítse őt, de az: „...nemhogy az confoederatio szerint segítségünkre volna kész, de még pénzünkért sem akar hadat fogadnunk az eő felsége birodalmában”. A segítség végül Thurzó nádor augusztusi utasítása alapján érkezett meg, Abaffy Miklós tokaji kapitány vitte Váradra, Báthory Gáborhoz. A várra a veszélyt éppen Abaffy jelentette, aki azonban seregével Báthory halálhírére visszavonult, pedig Forgách Zsigmond már előkészítette néhány vár (Huszt, Kővár, Nagybánya, Tasnád) kapitányának átállítását, amely helyek azonban a Bethlennel kötött, 1615. évi nagyszombati egyezés alapján visszatértek Erdélyhez.²⁰ Rhédey családja meghatározó kapcsolatrendszerét házasságkötésével már 1608-ban megalapozta. Károlyi Katát, Bánffy István özvegyét vette feleségül, akit a másik Károlyi lány, Zsuzsanna férje, Bethlen Gábor kért meg a számára: „...kérem a sz. Istent, hogy kgtéknek ebbeli elkezdett dolgának

kezdetét az miképen őfelsége megáldotta, végezésit is így áldja meg, szentelje szent lelkével”.²¹

Várad vigyázója – Erdély védelmezője

■ Rhédey fontos bizalmi helyzetbe került, amikor Várad főkapitányságát megszerezte. Várad 1598–1606-ig Habsburg-fennhatóság alatt állt, Rhédey vezetésével azonban ismét Erdély védőbástyája lett. A gazdag és kulcsfontosságú Bihar vármegye és vár élén szervezési és katonai feladatok egyaránt vártak rá. Bethlen egyik 1614. február 9-én írott levele is hasonló feladatokra ösztönözte sógorát. A beszedett harmincadból – Kraszna és Közép Szolnok bevételeit is ide értve – közel egyharmadot, 8–10 ezer forintot a vár „*conserváltására*” rendelt, de felhívta a figyelmét „csak kegyelmedre támaszkodhatunk minden vigyázásban”, de leginkább arra, hogy „fizetlensége miatt az szolgáló rend semmi időben ne panaszkodhassék”.²² A vár védelmének fontosságát sokatmondóan jelzi a mondat: „ha Várad nem léssen, Szent Jób és a többi sem léssen uram; őrizzük Váradot, mert ugy maradhat kegyelmed is szép keresett javaiban, s mi is Érdélben”.²³

Bethlen fejedelemségének kezdetétől komolyan gondolta, hogy elődeit követve Váradot tovább erősíti. Az 1615. évi országgyűlésen a fejedelmi propositiókban felhívta a figyelmet arra, hogy „Országunknak fő végháza Várad minemű nagy fogatkozásban legyen, váradi kapitán uram, Bihar vármegyei követ uraimmal bőségesen declarálhatják,”²⁴ azonban helyreállítási munkálatokon kívül másra nem gondolhatott, hiszen a rendek csak a váradi kocsmajövedelmeket szavazták meg e célra. Várad erősítése, élelemmel való ellátása kulcsfontosságú szerepet játszott, 1616-ban maga a fejedelem is ígérte, hogy „két vagy háromszáz szekér élelmet küldök innét bele”.²⁵ 1618-ban a Veres bástya, vagy másként föld bástya átépítését már maga Bethlen tervezte, Giacomo Resti olasz fundálóval felmérte, s az építkezéseket felülvizsgáltatta, de a váradi udvarbírókn kívül Rhédey várkapitánynak is komoly szerepet szánt a kivitelezésben.²⁶ A három vármegye – „minden kaputól két két gyalog mívest bocsássanak” – robotmunkája segítette a váradi vár erősítési munkálatait, s Rhédey fejedelmi ösztönzést is kapott – pl. 1618 júniusában – a bástya építésére. Bethlen azt várta el a főkapitánytól, hogy Szent Mihály-napig rakassa a bástyát, hogy a téli időszakra ne maradjon félben.²⁷

A katonai előkészületek során kaphatunk pontosabb képet Rhédey katonai szerepköréről, akinek nem csupán Bihar megyét, hanem még Közép-Szolnok és Kraszna vármegyét is Bethlen oldalán kellett hadba állítania. „éjjel nappal siettesse a vármegyeibeli híveinket felülni, és először Váradhoz szállítván, ott minden rendnek lovagját gyalogját megmustrálván, ha ki az ország végezése szerént lovassát, gyalogját jószágáról úgy elő nem állatná, kényszerítse úgy elő állatni, az hajdú vitézeket is hasonlóképen minden várasokról, ha lehet fejenként, hogy minden háztól felüljenek, azon legyen kegyelmed, és mentől hamarébb lehet uram, ha kegyelmed egészsége szenved, szálljon Szalacshoz táborban minden rendekkel. Az szilágyi két vármegye is, hogy kegyelmed mellé menjen, im megparancsoltuk ő kegyelmeknek, azokat is kegyelmed hasonlóképpen megmustrálja...”²⁸ Debrecenben és

Váradon zsoldosokat is fogadott, különösen gyalogokat. Károlyi Zsuzsanna szolgálatára is Rhédeytől várta a fejedelem minél előbb azt az 50 gyalogot, akiket mellette hagyhat.²⁹

A Homonnai-ellenes fellépésre mindenféle kedvezéssel rá kellett vennie a hajdúvárosiakat: „Az több hajdú kapitánokat, kiváltképpen beszerményit s nánásit, igen bizonyos meghitt emberi által kegyelmed jártassa, és tegye miénk, ígírvén nekik jószágot”. Még arra is ígéretet tett a fejedelem, hogy hitlevelet hozat nekik a töröktől, miszerint „soha őket mostani szép szabadságokban meg nem háborítja... kastélyokat le nem vonatja, adófizetésre őket nem kényszeríti”. Ha azonban azok a szép szóra nem hajlandók, s az intés ellenére mégis Homonnait támogatnák „valamelyik városról felülnek, tartozás nélkül kegyelmed reá küldjön, és tőből kiégettesse, a kit benne kaphatnak, levágassa, marhájokat elprédáltassa”.³⁰ A támadóról még hónapokkal később is az volt a fejedelem véleménye, hogy azok közé tartozik, akik „hitünkben akarnak rontani” – utalva Homonnai erőszakos katolikusságára –, s akinek igazán oka sincsen saját nemzetére támadni, hiszen „oly, a kinek Érdélben sem magának sem nemzetének soha egy pénz ára igassága nem volt, soha sem Érdél sem én neki nem vétettünk”. Az idő múlásával az is egyértelművé vált, hogy a támadás a császár tudtával történt.³¹ A magyar rendek állásfoglalását azonban Bethlen nem ismerte, ezért küldött levelet a vármegyéknek és a nádornak is, hogy büntessék meg Homonnait, ha az nem az ország akaratából támadott.³²

A fejedelem a szabolcsi és a bihari hajdúktól egyaránt tartott: „megizenje kegyelmed nekik, hogy valamely városra való hajdúk mellé mennek, akar ő felsége birodalmából s akar a miénkből, de azokra kegyelmed reá megyén és városokat porrá hamuvá téteti, marhájokban zsákmánt hányat; ...kinek szándéka volna is oda való menetelre, de megtartozik”.³³ A hajdúvárosokból és Váradról való csavargók sok gondot okoztak a törökkel való viszonyban is, ezért Rhédeynek másként kellett bánnia a hajdúkkal, mint korábban, a hadakozás közben tette. Bethlen is sokkal következetesebb és keményebb eljárást követelt. „Az hajdú városokon kapitánt, hadnagyot, fejek vesztése alatt sohul ne merjenek kegyelmed híre s akaratja nélkül csinálni, hanem mindenkor kegyelmed rendeljen közikben magok között kapitánt, olyat, az ki féltse az maga tisztességét, és azoknak fejek vesztése alatt parancsoljon kegyelmed, hogy csavargókat közikben ne fogadjanak, se szállást nekik ne adjanak, hanem valahul afféléket érthetnek, azontól rajtok legyenek, megfogják, bevigyék, magok között senki alá ne csatázzék; mert ha megértheti, és megkaphatják, azontól karóban vereti kegyelmed őket.”³⁴ Bethlen bízott a letelepült hajdúk józan mérlegelésében, amint írta: „Én tudom, hogy az lakos hajdúnak ha mi szándéka vagyon is, alább hagynak benne.”³⁵

Rhédey sikereire utal, hogy 1616. július elején a fejedelem már megelégedését fejezte ki neki, amiért „az szoboszlai, beszerményi kapitánokkal kegyelmed minden jót végezett, azokban meg nem fogyatkozunk”.³⁶ A Homonnai elleni sikeres fellépést, a hozzá állott hajdúk leverését Bethlen nagyra értékelte, ezért is küldött neki megbecsülése jeléül elpusztult jó lova helyett „...ez napokban öltözetivel együtt ...egy török lovat, az havaseli vajda nekem is nagy kedvén küldte ez minapiban”. Meg is írta Rhédeynek, milyen

örömöt szerzett neki a jó hírekkel: „Az kegyelmed becsülletes jó hire neve noha mindenkor fénlett, de ennyivel inkább fog ezután félneni, mivel hazánk ellenségit isten kegyelmed gondviselése vigyázása által szégyenitette most egyszer meg.”³⁷ Ugyanakkor a győzelmet az erdélyi hadak harci moráljának erősítésére is fel akarta használni, amit jól mutat az a kérése, hogy „az nyert zászlókat is kegyelmed küldené be, az egész ország népe hadd látná, sokan az igazak megszívesednek, az latrok meghalnak féltékben”.³⁸

A folyamatos híradás és a fejedelem leveleinek továbbítása is állandó kötelessége volt, ezért a váradi főkapitány emberei járták a keleti vármegyéket, Szatmárt, Ungvárt, Munkácsot, hogy mindenről tudjanak. 1616 júniusában azt kellett megtudniuk, hogy „micsoda hadak vannak Homonnaival, lengyel kopjása mennyi, kozákja mennyi, magyar kopjása gyalogja mennyi, magyarországi fő emberek között kik vadnak vele, az lakos hajdúk mi állapotban vadnak, az vármegyék mit csinálnak...”³⁹ A magyarországi politikai szereplőkön kívül a törökökhöz is rajta keresztül jutottak célba Bethlen levelei. 1616 június végén pl. azt kapta utasításba: „Az budai vezérnek ím írtam uram, kegyelmed egy becsülletes nemes embertől küldje meg neki, szóval is izenjen, és írjon.”⁴⁰

Bethlen első magyarországi hadjárata idején ismét Rhédey volt Fülek, Szécsény és Érsekújvár megszerzője, majd a cseh–morva csapatok megsegítője. 1621-ben megbetegedett és Nagyszombatban végrendekezett.⁴¹ A testamentumban feleségét, Károlyi Katát és felnőttkort elért fiát, Ferencet (1613–1667) nevezte meg örökösének.⁴² Patkó Tamás nagyszombati prédikátornak tett ígéretét is belefoglalták a végrendelet szövegébe: eszerint a prédikátor nemcsak elkíséri testét Szentjobbig, ahol temetését rendelte, hanem egy évig ott is marad, s rendelése szerint „...gyakorta el látogasson Ferkőhöz, mikor az iskolába megyen, mert tudgya eő kegyelme miképen kell az féle gyermekecskéket tanítani”.⁴³ Rhédeyt ezt követően szerencsétlenségére elfogták, Murány várába vitték, ahol 1621. április 10-e körül halt meg.⁴⁴ Özvegye, Károlyi Kata 1623-ban a fejedelem öccsének, Bethlen Istvánnak felesége lett, s a két család a birtokok megőrzésére azt a módot találta, hogy 1634. június 27-én Bethlen Druzsina – Bethlen István lánya – legyen ifj. Rhédey Ferenc felesége.

Ifj. Rhédey Ferenc kérészetű országlása

■ Az ifjú Rhédey már 1637-ben Küküllő megye főispánja, s a fejedelmi tanács tagja lett. 1648-ban apósa, Bethlen István után kapta meg I. Rákóczi Györgytől a máramarosi főispánságot, s feleségével együtt nyerték el Huszt várát és uradalmát is, amely után a huszti előnévvel illették.⁴⁵ A fejedelmi tanácsnak II. Rákóczi György idején, sőt Apafi uralma alatt is tagja maradt. Az ifjabb Rhédey Ferenc politikai pályája akkor ért a csúcspontjára, amikor a lengyel hadjáratból hazatérő II. Rákóczi György leváltását követően kapott rövid lehetőséget az ország vezetésére. 1657. november 2-án az országgyűlés fejedelemmé választotta. Az 1657. november 3-án kiadott végzések a belső béke megtartását és a török függés elfogadását írták elő a frissen választott fejedelemnek, akinek még saját pecsétje sem volt a fontos iromány hitelesí-

tésére: „Erdélynek az török portával való régi frigyét intacte megtartja, és az portára járandó követeket, az elébbeni fejedelmek dícséretes szokása szerént, expedálja.” Természetes, hogy a fenti követelmény mellett a fejedelmi tanács szerepe erősödött. Rhédeytől megvonták a jogot, hogy a tanács nélkül az idegen követeket meghallgassa, vagy bármely országgal megállapodást kössön. Azt is egyértelműsítették, hogy Rhédey fejedelemsége csak addig tart, amíg Rákóczi György portai megítélése nem változik, és visszatérhet Erdély trónjára. Amikor a törökök Jenő átadását követelték tőle, amit hadsereg hiányában nem tudott visszautasítani, még Várad és Jenő őrsege is megtagadta a hűségeskü letételét Rhédey nevére. Az 1658. januári medgyesi országgyűlés idejére pedig – amelyen a szultán által küldött „iratok és felségjelvények” átvétele megtörténhetett volna – Rhédey már 1658. január 8-án lemondott korábbi pártfogója javára a fejedelmi címről, s az erdélyi rendek újra Rákóczit fogadták el fejedelmükként.⁴⁶

Igen rövid hatalma nem volt alkalmas önálló politika folytatására, de erre a Rákóczi beleegyezésével a címet elfogadó Rhédey nem is törekedett. Feladata az volt, hogy a változás látszatát keltve, lehetőséget teremtsen az erőgyűjtésre és a hatalomba való visszatérésre. 1659-ben I. Lipóttól nyerte el a grófi címet, feleségével, valamint fiával, Rhédey Lászlóval (1636–1663/64) s annak első feleségével, Szunyogh Zsuzsannával együtt.⁴⁷ Kortársai nagyra értékelték vallásos buzgalmát. Rhédeyről köztudott volt, hogy öreg Rákóczi Györgyhez hasonlóan többször elolvasta a Bibliát, rendszeresen imádkozott, és mindennap olvasott. Legnagyobb cselekedetének azt tekintették, hogy a *res publica* és az *ecclesia* iránti kötelezettségét egyaránt teljesítette, tudta, hogy a békeesség érdekében vállalnia kell tisztét, s ugyancsak személyes érdekét háttérbe szorítva lemondania a hatalomról, amikor az ország érdeke úgy kívánja: „készebb volt maga méltóságát megcsonkítani, hogy nem romlott hazájának bokros jajját szaporítani”.⁴⁸ Udvari papja, Báthori Mihály – aki prédikációs kötetét is neki ajánlotta – az ideális fejedelem erénykatalógusát állította össze, amely ideálnak szerinte Rhédey Ferenc – aki sokakat táplált és tartott „felső Országokbéli Académiákban”, s végrendeletében is több iskola működését támogatta – felelt meg leginkább.⁴⁹ Feleségének a Petrőczy-levéltárban fennmaradt gyászjelentése szerint az egykori fejedelem Huszt várában hunyt el 1667. június elsején, „majd három esztendők forgási alatt kinos és orvosolhatatlan nyavalyái után éjjeli nappali szent irás olvasásával, buzgó imádsíggal lelkét utolsó órájára készítvén”. 1667. november 20-án⁵⁰ a huszti vár új kápolnájában tartott temetésén prédikálók (Czeglédi István, Eszéki István, Görgei Pál, Szántai Pócs István), akiknek szövegeit már 1668-ban megjelentették, a kegyes, a békeparti fejedelem képében valamennyien idealizálták személyét és rövid fejedelemségét. Összességében elmondható, hogy bár mindkét Rhédey kiélezett helyzetben vállalt szerepet az erdélyi politikában, s ifj. Rhédey Ferenc rövid időre a legmagasabb politikai hatalom birtokába jutott, amikor szándékai szerint valóban Erdély javát kívánta szolgálni, a nehéz időkben mégis kétségtelenül apjának magyarországi katonai sikerei s váradi főkapitánysága járult hozzá eredményesebben Erdély megmaradásához.

■ JEGYZETEK

1. Apja Rhédey Pál (1562–1590), s Komáromy szerint csak egy testvére volt, Pál, aki 1604-ben halt meg. Komáromy András: *A kis-rédei gróf Rhédey családról* <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1883-2/1883-3-477/a-kis-redei-grof-rhe-dey-csaladrol-4F9/> (2022.03.19) (A továbbiakban: Komáromy 1883) Az adatokat Rácz Balázs Viktor pontosította. Eszerint Rhédey István szepesi alispán és Rhédey János egyaránt testvérei, akiknek Rhédey Ferenc nagykorúságukig a gondviselője volt. Apja első feleségétől Ferenc és Anna, második feleségétől (Sutha Anna) pedig Pál, Péter, László, János, valamint két lány: Zsófia és Zsuzsanna születtek. Vö. Oborni Teréz (szerk.): *„Ha Várad nem léssen, Szent Jób és a többi sem léssen” – Rhédey Ferenc váradai főkapitány pályafutása*. In: *„Várad mint oltalmaztatik” Küzdelmek Váradért a kora újkorban*. (Tanulmányok Biharország történetéről 7.) Nagyvárad 2019. 86–88. (A továbbiakban: Rácz 2019)
2. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) P 1868 I. 3. Dátum és címzés nélküli levél.
3. 1596-ban már betöltötte a tisztséget. Venách Eszter: *Homonnai Drugeth Bálint hadinaplójának kiadatlan része*. Lymbus 2007. 25.
4. Anyja Bellény Zsuzsanna. Rácz 2019. 88. és 89. Lásd még Rácz Balázs Viktor: *Rhédey Ferenc váradai főkapitány pályafutása* <https://ujkor.hu/content/rhe-dey-ferenc-varadi-fokapitany-palyafutasa> (2022.03.20)
5. Komáromy András: *Rhédey Ferenc váradai kapitány*. Hadtörténelmi Közlemények 1894. 1–19. (A továbbiakban: Komáromy 1894)
6. Szerencs, 1605. április 20. Károlyi Árpád (szerk.): *Magyar Országgyűlési Emlékek XI. (1605–1606)* 874–877. 1899. Pótlék. Valamint Nyakas Miklós: *A hajdúfelkelés és a letelepítő Bocskai*. In: *A Bocskai István Múzeum Évkönyve*. I. Szerk. Bihari Horváth László. Hajdúszoboszló, 2014. 254, 260–262. (A továbbiakban: Nyakas 2014)
7. Katonái tudták, hogy „a legkisebb kihágást sem hagyja szigorú büntetés nélkül, naponként tömegesen megszöktek a táborból.” Komáromy 1894. 331.
8. Rácz 2019. 97.
9. 1606. május 2-án, Kassán emelte Bocskai az ország főrendei közé. Komáromy 1883. 131. Rácz 2019. ezt május elsejére tette. Uo. 98.
10. *Bocskai István és Illésházy István levelezése 1605-ben és 1606-ban*. Közreadja Szilágyi Sándor, Történelmi Tár 1878. 300.
11. *A kis rhédei gróf Rhédey család levéltára a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában*. Komáromy Andrástól, Magyar Könyvszemle, Nyolcvanadik évfolyam, 1–4. 1883. Január–Augusztus, Közli: Komáromy András. 48. (A továbbiakban: A kis rhédei i. m.)
12. A kis rhédei i. m. 42.
13. Az 1615. szeptemberi-októberi országgyűlésen.
14. A kis rhédei i. m. 44. Az adomány azonban nem akadályozta meg, hogy Bethlen utasítására Rhédey elvegye tőle Kerekit. Rácz 2019. 110.
15. A zálogösszeg a várra és az uradalomra 20 ezer forint volt. A kis rhédei i. m. 45. Nyakas Miklós mutatta ki, hogy a hely jelképes jelentőségű, hiszen 1604. október 13-án Zsáka várában ajánlották fel szolgálataikat a hajdúkapitányok Bocskainak. Nyakas 2014. 251–252.
16. Bethlen levele 1616. február 16-án. Szilágyi Sándor (kiad.): *Bethlen Gábor kiadatlan levelei*. (A továbbiakban: Bethlen Gábor kiadatlan levelei) Bp., 1879. 44.
17. Rév, Révelő, Bánlaka, Alsólugos és Örvénd tartozott hozzá, s a zálogösszeg 8600 forint volt. A kis rhédei i. m. 44.
18. Imreh István: *Erdélyi eleink emlékezete (1550–1850) társadalom és gazdaságtörténeti tanulmányok*. Bp., 1999. 56.
19. 1608 dec. 14-én. Rácz 2019. 106., valamint az aransarkantyús vitézekekről lásd <http://lexikon.katolikus.hu/A/aranysarkanty%C3%BAs%20vit%C3%A9z.html>
20. 1615. május 6-án ismerte el Bécs Bethlen uralmát Erdélyben. Váradról is itt mondtak le véglegesen. Mohácsi Endre: *Dóczy András tevékenysége felső-magyarországi fő-*

- kapitányságának kezdetéig. In: *Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv*. XXII. Szerk. Kujbusné Mecsei Éva, Nyíregyháza, 2021. 171–172.
21. Zubányi László: *Vitézi végek dicsérete. A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi Északkelet-Magyarország fejlődésében*. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 248. Szerk. Csordás László. Ungvár, 2016. 138.
22. Bethlen Gábor kiadatlan levelei i. m. 12–13.
23. Bethlen levele 1616. szeptember 19-én Uo. 82–83.
24. Szilágyi Sándor (szerk.): *Erdélyi országgyűlési emlékek. 10. 1637–1648*. (A továbbiakban: EOE) M. Tud. Akadémia Könyvkiadó-hivatala, Bp., 1884. 505.
25. Bethlen 1616. január 26-án írott levele. Bethlen Gábor kiadatlan levelei i. m. 36. és 42.
26. Balogh Jolán: *Vég-Várad vára*. Kvár, 1947. 19–20. (A továbbiakban: Balogh 1947) és az 1618. évi gyulafehérvári országgyűlés: EOE VII. (1614–1621) M. Tud. Akadémia Könyvkiadó-hivatala, Bp., 1881. 477.
27. Bethlen levele 1618. június 27-én. Bethlen Gábor kiadatlan levelei i. m. 99. és 1618. július 9-én Uo. 101, valamint Balogh 1947. 22–29.
28. „...csináltasson egy derék regestomot, ... magán elkezdetvén kegyelmed, az urak úrasszonyok neveit, kiknek mennyi lovagja gyalogja mustrál meg, ... azok után valamennyi jószágos fő és nemes emberek lesznek, ki mennyi magával mustrál, felírassa, az után az hajdúvárosokról ki mennyi lovaggal gyaloggal jó elő a kapitánok közzül, azután Közép Szolnok, utána Kraszna vármegyéket. Az regestumot küldje nekem kegyelmed sietséggel.” Bethlen levele Rhédeynek 1616. május 9. Bethlen Gábor kiadatlan levelei i. m. 50–51.
29. Uo. 53.
30. Fekete Péter szoboszlói kapitány számára is megígérhetett birtokadományt, de ha nem hajlik rá, „elüthetik láb alól”. Uo. 51–52. A terv azonban nem volt sikeres, hiszen Fekete Pétert ott találjuk Homonnai mellett, ahogyan Bethlen maga leírta. Bethlen Gábor levele 1616. június 19. Uo. 56–57.
31. Bethlen 1616. június 22-én írott levele Uo. 59.
32. A levelek célba juttatása Rhédey feladata volt: „Palatínus uramhoz egy fő nemes embert expediáljon kegyelmed, kinek valami 40 forintot költségére az udvarbíró által adasson. Debreczeni jó posta kocsin menjen éjjel nappal, mi szónkkal és országéval ő nagyságát illendő becsüllettel salutálván leveleinket adja meg, és neki íratott rövid instrukciónk szerint járjon minden dologban... és sietséggel alá jöni bizonyos válaszsza”. Uo. 62.
33. Uo.
34. Bethlen 1619. június 23-i levele. Bethlen Gábor kiadatlan levelei i. m. 115.
35. Bethlen levele 1616. szeptember 10-én. Uo. 77.
36. Bethlen levele 1616. július 8-án. Uo. 69.
37. Bethlen levele Rhédeynek 1616. június 22-én. Uo. 59.
38. Uo. A 61. oldalon található utóiratban. A zászlókat Rhédey elküldte, ám a fejedelem továbbküldte azt a töröknek. Bethlen július elsején küldött levele. Uo. 64.
39. Uo. 58.
40. Uo. 63.
41. 1621. március 25-én. A kis rhédei i. m. 46. „koporsó követ szépet csináltassanak Kolozsváratt.” A végrendelet: Magyar Történelmi Tár 1884. 130–134. (A továbbiakban: MTT 1884.)
42. Az 1613-ban született Farkas még gyermekkorában halt meg. Több gyermekére végrendeletében „egy bolthajtásos sírt csináltassanak az szentjebbi templomban és szegény gyermekeimet az kik ott fekszenek mellém rakják őket.” MTT 1884. 132.
43. A prédikátor fizetését a szentjőbi vár jövedelméből fedezzék. MTT 1884. 134.
44. Rácz 2019. 110.
45. Uo. 49. és Glück László: *Az öt máramarosi város társadalma a 16–18. században*. PhD-disszertáció, Pécs, 2013. 316.

46. B. Szabó János: *Erdély szerepe a közép-európai hatalmi politikában (1657–1658)* <https://erdelyikronika.net/2020/12/04/erdely-szerepe-a-kozep-europai-hatalmi-politikaban> (2022. márc. 29.)

47. Uo. 50. Rhédey László mindkét házassága gyermektelen maradt, ezért nagyapja 1621-ben kelt végrendelete értelmében birtokai a rokonságbeli Rhédeyekre szálltak.

48. Luffy Katalin: *„Temető Jajjokon kezdtem én. Beszédmód és íráshasználat az erdélyi fejedelemségek idején.* PhD-disszertáció, Debrecen, 174.

49. Uo. 66. és 106.

50. MNL OL E 189. Petróczy Istvánnak címezve. A levelet közli Hanák Béla: *Genealógiai tévedések a XVI–XVII. századi arisztokrata családoknál.* Matrikula 2013. 4. sz. 27.

